

Evola, Guénon és Hagyomány* IDÉZETEK

Negyven éve, 1968. november 7-én hunyt el Hamvas Béla. „Én a hagyományt életprogramnak tekintettem és tekintem, és feladatomban érzem, hogy abból minél többet ténylegesen realizáljak” - írta 1959. szeptember 7-én kelt, Séd Miklóshoz írt levelében.

A rendszerváltozás utáni magyar kulturális élet nagy skandaluma életművének „irodalmiasítása”. A legnagyobbak közül való magyar író, művei mindazonáltal bármely szépíróknál koherensebb, markánsabb, univerzálisabb gondolkodóra vallanak. Munkásságában az ősi szellemi hagyományokkal kapcsolatos kötetek száma nagyobb a kifejezetten irodalmi műveknél. A Hagyomány ideája esszéi jórészt meghatározza. Bizonyos, hogy Karnevál című regényének zsenialitása ugyancsak nem valósulhatott volna meg életének e vezérelve nélkül.

Az alábbi idézetgyűjtemény első része Julius Evolával kapcsolatos gondolatait tartalmazza, akitől a Hagyomány eszméjéről tudomást szerzett. A második egység René Guénonra vonatkozó sorait gyűjti össze, akit haláláig egyik mesterének tekintett. A kompiláció harmadik részét a Hagyományt illető legfőbb meghatározásai képezik. - Nem gyűjtöttük össze Hamvas valamennyi Evolára, Guénonra és Hagyományra vonatkozó megállapítását, csupán a legfontosabbakat, melyek a három egységen belül a keletkezés időrendjében követik egymást. (A szögletes zárójelbe tett kihagyások és jegyzetek a szerkesztőktől származnak. - H. R.)

Guilio Evola legújabb könyve¹ nem alkalom, egyenes felszólítás arra, hogy az ember átgondolja azt, amit az utóbbi években világkrízisnek szoktak nevezni. Komolysága kétségbe nem vonható; alaposágát nem annyira jegyzetei bizonyítják, mint a belőlük levont tanulság; jelentősége az, ami Franciaországban Valéryé, Spanyolországban Ortegaé, Németországban Keyserlingé: új gondolkozó típusa, akit régebbi, egy kicsit leereszkedő kifejezéssel „életfilozófusnak” is hívtak, de akire ez a megfogalmazás helytelen. Régebbi világban ilyen gondolkozó számára nem volt hely. Bizonyos tekintetben archaikus filozófus, annyiban, hogy univerzalisztikus és naiv. Evola nem úgynevezett szakember: nem pszichológus, nem szociológus, nem történetíró, nem foglalkozik ismeretelmélettel, nincsenek biológiai, esztétikai, politikai, morális, filológiai főszenpontjai. Gondolkozásának tárgya: az „egész”. Nemcsak a kultúra, az ember is; nemcsak a természet, a természetfölötti is; nemcsak a lélek, a szellem is; nemcsak az élet, hanem az is, ami az életen túl van. És nem mindez külön, egyenként, hanem mindez együtt. Ez az, ami ebben a modern gondolkozótípusban a naiv. Az egészet együtt nézi. Nem ismer szakkérdést, differenciálódást. Olyan, mint Hérakleitosz vagy Empedoklész gondolkozása: archaikus. Evola könyvének tárgya az egész, és pedig az „egész” a krízisben: ezért felszólítás arra, hogy az ember nézze meg, mi ez a krízis²

A humanizmus kritikájában Nietzsche kívül Evola ment a legtávolabb, és Evola rajzolta meg a történelemben a humanizálódásnak általános vonalát³

Hogy mi az, ami a válságot felidézi, arról Ortega, Keyserling és Evola szól kimerítően.⁴

Nietzsche után Mereskovszkij volt az első, aki rámutatott arra, hogy a modern társadalmi mozgalmak (bolsevizmus, burzsoázia, anarchizmus) háttere tulajdonképpen vallásos. Utána Ortega, majd Keyserling, Evola, Bergyajev és mások e kérdést egészében felfedték. Azóta kétség sem lehet afelől, hogy mi a mai krízis valódi természete. A vallásos válságba jutott ember vallásos problematikáját az egyes szellemiségekbe, tudományokba, politikába csak kivetíti. De a megoldás nem itt van, vagy ott, vagy amott. A megoldás, ahogy a krízis természete is, csak vallásos lehet, a válság az egész emberiség sorsára kiterjed. Így kellett a modern embernek felébrednie arra, hogy az emberi sors csak transzcendens perspektívában érthető meg: így lett az egész kríziskérdés metafizika.⁵

[Evola Lázadás a modern világ ellen című könyve] Történeti távlatban és a kulturális jelenségek elemzésében alapvető mű. A krízis már régen folyik. Két kultúrkategóriát állít fel: az idő-kultúrát és az örökkultúrát. Az utóbbi a theokratikus kultúrák és társadalmak, a tradíció rendje. Az előbbi a mai profán és demokrata kultúra. Részletes és alapos vizsgálat a művészetek, a vallás, a jogi helyzet, társadalom vonatkozásaiban. Álláspontja: az új theokratikus egység, mert a széttörés és elhalás már végső határához érkezett el.⁶

Senki sem mondhatja, hogy Spengler Untergangja, vagy Evola Rivoltája tárgyilagos könyv, de senki nem mondhatja, hogy mert lírai, értéktelen. S az érték bennük éppen az a líraiság, ez az attitűd. A személyesség az, amely igazolja és bizonyítja, hogy ezek az emberek a történetet valóban átélték, ők maguk, személyesen. Ez bennük a nagyszerű - az „egzisztenciális”.⁷

Amikor mintegy tíz esztendővel ezelőtt Giulio Evola egyik könyvében (Imperialismo pagano) azt írta, hogy a válságba jutott európai társadalmat egyedül a német és az olasz szellem találkozása és egyesülése, a középkori német-római császárság szellemének megújulása tudja megmenteni, sokan elhamarkodott, sőt lehetetlen illúziót láttak benne. Néhány évvel később, mikor a nemzetiszocializmus Németországban diadalt aratott és már kitűnt, hogy a fejlődés iránya merre halad, bizonyos rokonságot véltek látni a két jobboldali, nemzeti forradalmi nép között. Az olasz és a német nép között levő különbség kiküszöbölése azonban még akkor sem látszott keresztülvihetőnek. Ma a fegyverbarátságon kívül sok olyan jelenség van, amely az evolai eszmét mindinkább igazolni látszik. Az már kétségtelen, mind a két részről igen nagy erőfeszítést tesznek, hogy a szellemi kapcsolatokat kimélyítsék. Sokan nem is a rokonságot hangsúlyozzák, hanem az egymást kiegészítő ellentétjellegét. Európa rendje, mondják, csak úgy valósulhat meg, ha Észak és Dél találkozik: a két legnagyobb ellentét kiegyenlítődik.⁸

Evola a modern világválságról írt könyvével vált ismertté. Más könyveinek szelleme ugyanaz. De törekvése, hogy a hagyományt élővé s aktív történeti tényezővé tegye. A modern emberben fel karja ébreszteni a tradíció tudatát, és ezzel, úgy gondolja, az egész európai létet más alapra lehet helyezni, fel lehet emelni, meg lehet nemesíteni és át lehet szellemíteni.⁹

Evola nagy könyvében elbeszéli, hogy az ősi istenkirályság uralkodójának sacer-méltósága miként került lejjebb, a főpapok kezébe, hogyan merült tovább az arisztokraták közé, még lejjebb a nemességbe, hogyan zuhant mindig lejjebb, amíg elveszett. A történet legutóbbi kétszáz esztendeje már csak a teljes és látható katasztrófa volt, amikor eltűnt a király, a pap, az arisztokrata, a bíró, a művész, a harcos, és nem maradt más, csak a csöcselék.¹⁰

A kétféle emberről szóló tanítás a hagyomány legrejtettebb és legtitkosabb tanításainak egyike volt. A beavatásoknak minden hagyományban központi gondolata: a felülről jött ember az Égi Ádám királyi természetével - ez állott az egyik oldalon; a másik oldalon pedig: az alulról jött ember a Hatalmak által elrontott létben tévelyegve. A felülről jött ember rejtélyes faj, mint Evola írja, a „tökéletes ember, akit az őskori nemzedékek mind ismertek” - aki előtt az anyagi ember mindig meghódolt. Az égi ember titka sokkal nagyobb, semhogy az eddig szerzett tudással hozzá lehessen nyúlni és meg lehessen szerezni.¹¹

*

Az őskori istenkirályságban élő, kozmikus kapcsolatokkal rendelkező ember „humanizálódott”, vagyis: államformája szétesett, vallásossága megingott, társadalmi formája felbomlott, tiszta látása megzavarodott, élete és sorsa széttöredezett. Ma a teljes széthullottság korát éljük. Guénon ezt az európai humanizálódást szembeállítja az ázsiai divinális kultúrával: az itteni anyagias, demokratikus életrendet a keleti szellemi és hierarchikus életformával. Megállapításainak tisztaságában [A modern világ válsága című könyve] egyike a legjelentékenyebb és legátfogóbb válságműveknek, amelynek rangja általános történetfilozófiai szempontból is igen magas.¹²

René Guénon nevének tulajdonképpen már régen ismertnek kellene lenni. Még a húszas évek elején történt, hogy a Voile d'Isis-be dolgozni kezdett. Első általános érdekű könyvei

ugyanakkor jelentek meg. Ezek a művek az újabb idők legérdekesebbjei közül valók.¹³ A tárgy mindig meglepő, a hang lebilincselő, a gondolkodás éles és gyors, a következtetés eddig nem sejtett összefüggéseket nyit meg, az igazságérzet meg nem vesztegethető, a tudás oly lenyűgöző, gazdag és sokoldalú, hogy aki egyszer elértette szándékát, megbűvölve kénytelen követni.¹⁴

A Voile d Isis köré csoportosulók most Guénon vezetése alatt minden eddigi szellemi vállalkozásnál nagyobb és jelentékenyebb munkába fogtak: a már kiadott és még kiadatlan történetelőtti iratok alapján rekonstruálják az ősemberiség szellemiségét. E munkának, akárhogyan is nézi az ember, világtávlata van. Sajátságos, hogy azok a kutatók, akik hasonló tárgykörrel foglalkoznak, mégsem tudnak felőle.¹⁵

Guénon nemcsak az újkori racionalista materializmust és pozitívista pragmatizmust veti el. Ezt megtették mások, németek is. Guénon szembefordul a középkor óta meghonosodott egész emberi tudományossággal (Verwissenschaftlichung des Geistes, ahogy Ziegler mondja), amelyet az emberi szellem leszűkített, profán, inferiális töredékének tart, amelyet teljességgel megbízhatatlannak mond, és végül minden fenntartás nélkül megvet és megtagad. René Guénon művei, úgy látszik, mint Evola és Ziegler számára, ma csak olyan embernek jelentenek lényeges és elhatározó lépést, aki az újkor egész filozófiáját és tudományát végignyomozta, de az ötszáz év egész világában egyetlen abszolút gondolatot, egyetlen szilárd kiindulópontot, egyetlen kétségbevonhatatlan igazságot sem talált.¹⁶ Éppen ezért Guénon, csak azok számára a jelenkor legelha-tározóbb és egyetlen lehetséges szellemi lépése, akik tíz-húsz-harminc évi szellemi munka után az újkori ember egész tudományos és filozófiai törekvésében csalódtak, és azt kiábrándultan félretették. Ilyen ember ma természetszerűen kevés van. Guénon szellemi lépése, következményeiben elhatározó gondolata végtelenül egyszerű: a hagyomány.¹⁷

Guénon a modern észet, mint a tudás és megismerés eszközét elvetette és helyébe a szellemi intuíciót (intuition intellectuelle) tette. Elvetette a modern tudományt és helyébe a hagyományt tette. Az emberi tudást nem a haladásban alapozta meg, hanem: az ősemberiben.¹⁸

Guénon hagyománya „a metafizika területe, tökéletesen független mindentől, ami nem teljesen érdeklődött, és ami nem tartozik a tiszta igazság birodalmába”. Ez az esprit traditionnel az egyetlen legitim alap, amin az ember tartózkodhat. Aki erről az alapról letér, önmagára katasztrófát idéz. Csak egy tudás van: a hagyomány; csak egy rend: a hagyomány; csak egy törvény: a hagyomány.¹⁹

[...] René Guénon tradíciója olyan univerzális és alapvető gondolat, amelynek tényleg csak egy fogalmi jegye van, és ez az, hogy: metafizikai. Ami körülbelül azt jelenti, hogy történetfilozófia, történettudomány, társadalomtudomány, világszemlélet, karakterológia, antropológia egyetlen pontban találkozik. Guénon tehát olyan univerzális alapot vet meg, amelynek azon kívül, hogy metafizika, történeti távlata is van. De még valami fontos: ez a metafizika nem az övé, hanem az ősemberiségé, és mindenkori emberiségé, mert ez az egyetlen igaz, legitim, ez az abszolút doktrína. Guénon tudása kiterjed mindarra, ami az emberiségben primer jellegű: egyiptomi, iráni, hindu, kínai, ősz-amerikai, ógörög, őskeresztény feljegyzésekre és művekre, és úgy tűnik, az ő vezetésével ez a szétszórtnak és legnagyobb mértékben heterogénnek látszó gondolkodás és tudás valóban egységgé alakul, olyan egységgé, amelyről tényleg úgy látszik: ősi tudás és örök hagyomány. A tradíció: synthése compléte. Nem vallás.²⁰

René Guénon tudása sokkal gazdagabb, könyveinek tartalma lényegesebb és a hagyomány gondolata univerzálisabb, semhogy itt most csak kísérlet is történhetnék arra, hogy az ember egész művét ismertesse. Ez idő szerint ez még különben is lehetetlen lenne. A hagyomány lényeges részleteit már kifejtette ugyan, főként a hinduizmusról szóló könyveiben, az

egyetemes hagyomány megalapozása azonban csak most folyik s a teljes feltárás talán egyhamar nem is várható²¹

Az emberiség szellemi alapállását egyes pontokon már régebben megsejtették és felőle igen lényeges megállapításokat tettek. Sajátságos, hogy e megállapítások egyetemes jelentőségéről senkinek sejtelve sem volt. René Guénon volt az, aki átható és kiterjedt ismereteivel a helyzetet felismerte és felmérte. Guénon megértette, hogy amit az európai filozófia, őskorkutatás, valláslélektan, etnológia, filológia, mélylélektan, s igen sok más irányzat csaknem száz éve, Hegel óta keres, az nem egyéb, mint az egész emberiségre kiterjedő egyetemes őstudás. Az őskorban, keleten és a középkor végére nagyjára Európában is ezt tudatosan őrizték, s a nemzedékek egymásnak átadták. Ezért nevezi Guénon az őstudást hagyománynak. Az újkor elején törés következett el. Az emberiség Európában a hagyomány ellen foglalt állást. A szembenállást hívják szcientifizmusnak. A szcientifizmus az őstudásról néhány száz évre a figyelmet el tudta terelni, de ennek következtében az európai emberiséget olyan válságba sodorta, hogy a közösségi lét, a gondolkodás, a pszichológiai és szellemi életrend felbomlással fenyegetett. A válság csúcspontján a gondolkozók egy része azonban a megoldás keresése közben az alapálláshoz visszavezető utat megtalálta. Guénon észrevette, hogy az, amit az európai talált, az őskori és keleti alap-igazságszisztémával megegyezik, s ezt néhány alapvető műben kimondta. Így jutott Európa az egyetemes emberi alapállás felismeréséhez.²²

A jelen század húszas éveiben René Guénon volt az, aki a Védánta szellemét az európai ember számára maradéktalanul feltárta, azt meg tudta magyarázni.²³

A hagyomány jelentőségének felismerése ma csak néhány névhez fűződik. E nevek közül jelentékenyek René Guénon, Giulio Evola és Leopold Ziegler. Guénon, a tulajdonképpeni fölfedező számottevő C francia elődök nyomán (Abbé Constant, Eduard Schuré stb.) először tisztázta véglegesen azt, hogy mi a hagyomány. Evola könyvei a hermetikus hagyományra, az abszolút individuumra vonatkozóan döntő jelentőségűek; azok a művek (Rivolta contro il mondo moderno; Imperialismo pagano), amelyekben a hagyomány szellemét alkalmazni kívánja, az elhamarkodottság benyomását keltik. Ziegler munkájának döntő hiánya, hogy az újkori tudománnyal még nem tudott leszámolni; a mű így nagyszabású vitairat, amelyben a tudományt vak szellemtelenségéről igyekszik meggyőzni. A három szerző közül a valódi éberséghez Guénon áll legközelebb.²⁴

A hagyomány gondolatát igen régi és sokfelé elágazó előzmények után René Guénon tárta fel. Guénon vette észre, hogy a hiteles emberi tudás az őskori szentkönyveknek az egész földön minden népnél azonos tudása. Az a nép és az a kor, amely ettől a tudástól eltér, visszavonhatatlan válságba kerül, és e válságból semmi sem menti meg, csak ha a tudáshoz visszatér. Guénon látta meg, hogy a modern tévtanok, mint amilyen mindenkifölött a fejlődéseszmé, az emberiségnek elképzelhetetlen romlását leplezik és fűtik. A civilizáció fogalmát elveti. Ilyen fogalomra nincs szükség. Az emberiség ott, ahol a hagyomány alapján áll, virágzik, mert az emberi természet metafizikai bázisának törvényességében él, ahol pedig erről a bázisról letér, létében törvénytelené válik, és elvész. A civilizáció fogalma ezen felül úgy tünteti fel, mintha az élet virágzását az embertől független, úgynevezett objektív valóság teremtené. Ez az egész modern emberiségre jellemző tévedés. [...]

Guénon mértéke igényes, és követése ebben a történeti pillanatban a legmagasabb, annyira, hogy döntő kérdésben az, aki nem fordul hozzá, lényegtelen marad.²⁵

René Guénon azt mondja, hogy az emberiség primordiális metafizikáját minden vallásos és filozófiai torzítás nélkül tisztán a hinduk őrizték meg. Ezek szerint az az Ádám könyve, amelyről a héberék beszélnek, Indiában maradt fenn. És ha az ember Egyiptom és Júdea, Irán és Kína, Káldea és Görögország legrégebbi hagyományait összehasonlítja, azt kell tapasztalnia, hogy a hagyományokban való analógiák serege mind, ha nem is közös eredetre, de mindenesetre közös alapra utal, és e közös alap lehet, hogy a hindu hagyomány, de biztosan

ez az, amely az alapot a legjobban megközelíti. A primordiális kinyilatkoztatáshoz legközelebb álló hagyomány Indiában van.²⁶

[...] legfőképpen René Guénon és Rudolf Pannwitz, akik nélkül semmire sem jutottam volna.²⁷

*

A világválságból kibontakozó szellem egyik legfontosabb fogalma ez: a tradíció. René Guénon, francia orientalista vetette fel és alapozta meg ezt a fogalmat. Guénon után ketten is továbbszótták a szálakat, Evola és Ziegler; a német elméleti irodalomban is van néhány érdekes mű (pl. Amann: Tradition und Weltkrise), amely ezt a kérdést tárgyalja. A tradíció komplex fogalom. Jelenti először azt, hogy ami elmúlt, az örökké aktuális marad és a jelen tényezőjévé válik. Így lesz a kor mindig bonyolultabbá és gazdagabbá. De a tradíció a múlthoz való kötelező hűséget is jelenti. A történeti szellem nemcsak jelen van, hanem tudatosan jelenvalóvá is kell azt tenni. Van szűkebb (családi, egyéni, nemzeti, faji, népi, nyelvi, irodalmi) tradíció, van tágabb, mint amilyen a vallásos, a szellemi és az általános emberi és biológiai. Guénon, Evola és Ziegler könyvei ezekről a kérdésekről kimerítően írnak.²⁸

A diszciplínák nem egy utólag majd kialakuló nagy egység előzetes részei, hanem ellenkezőleg, egy ténylegesen megvolt szellemi egység széthullott részei és repeszdarabjai. Aki a modern helyzetet nem tekintette át, az ezt a helyzetet nem is érti egészen. Ma a kulcs annak a kezében van, aki az úgynevezett „krízist” megértette és tudja, elindulni nem lehet máshonnan, csak a krízisből. A válságtan minden egyéb gondolatot meg kell, hogy előzzön és meg is előz. És a válságtan szerint az egyes diszciplínák nem összenőni készülő részletek, hanem töredékek. Egység az egybeforni készülő tagokból könnyen elgondolható, de fragmentumokból utólag nem teremthető. Szintézisre így és ezekből az alkotóelemekből kilátás nincs. Az egység megvolt. Akárhogyan is interpretálják, akár görög alapzattal, akár a keresztény vallás háttérével, akár az újkori racionalista feltevessel, - mindenképpen szellemi egység élt és volt. Az az egység az, amelynek most fáradoznak, és pedig úgy, hogy valamely alaptudás és a többi diszciplínát megelőző gyökértudás fundamentumát akarják megvetni. Az alaptudást szintetikus úton, a diszciplínák eredményeinek összefoglalásával megalkotni nem lehet. A részek nem állhatnak egybe többet, sőt mindig foszlóbbá és töredékesebbé válnak. Az egység nem következhet ebből az anyagból, mert már felbomlott.

Az elv máshonnan bukkant fel. Ahonnan a legkevésbé várták. Az elv, - az alap, - az egység, - a gyökér, - az egyetemes és átfogó alaptudomány: új forrásból bujt elő. Az új forrás a legrégebbi - ezért új. Ez a hagyomány: Tradition - Überlieferung.²⁹

Mi ez a tradíció? A hagyomány az ember és a transzcendens világ között levő kapcsolat folytonosságának fenntartása, az emberiség isteni eredetének tudata és az isten hasonlóságnak mint az emberi sors egyetlen feladatának megőrzése.³⁰

Az írott mű semmi egyéb, mint ennek a gondolatnak nemzedékről nemzedékre való átszármaztatása, vagyis nem egyéb, mint az emberi és a transzcendens világ között levő kapcsolat állandóságának fenntartása. Ez az írott mű egyetlen célja. Más nincs. Az írott mű lényege az, hogy: hagyomány. A hagyomány értelme pedig az, hogy az ősidőkben megtörtént kinyilatkoztatás az ember tudomására hozta származásának isteni voltát s ezt a kinyilatkoztatást minden következő emberiség számára fenn kell tartani és meg kell őrizni. Ez az örök és kimeríthetetlen tárgy és gondolat. Ez a végtelen időnkig kommentálható, feldolgozható, magyarázható, kifejtendő emberi téma.

René Guénon a tradition fogalmát sehol sem határozza meg. Olyan természetesnek tartja, hogy eszébe sem jut. Alapvető műveiben azonban minden kétséget kizáró módon ebben az értelemben használja. Ami kitűnik abból is, hogy az általa felvetett gondolatot folytatók is így értelmezték. Mindenekelőtt Giulio Evola. [...]31 Leopold Ziegler, aki nagy művében (Überlieferung) Guénon gondolatát felveszi, a tradíciót másképpen valósítja meg. Számára a

hagyomány az örök tudás. Itt tűnik ki, hogy a hagyomány fogalma nemcsak az írott mű megértésére vonatkozik, hanem a lét alapkérdéseit is új módon ragadja meg. A tradíció itt metafizikai létmegoldás központi gondolata lett.³²

[...] az írott művek között egyetlen választóvonal van - örzi-e az ember isteni származásának gondolatát, vagy sem. Ha örzi, műfajára, formájára, nyelvére, szerzőjére való tekintet nélkül a mű lényeges, mert tradicionális; ha nem örzi, tekintet nélkül hírére, elterjedtségére, hatására, lényegtelen.³³

A hagyomány fogalmának bevezetésével az írott művel való foglalkozás, mint az ősi Keleten, szent tudás lett: Scientia sacra. És ezzel kibomlott a hagyomány legmélyebb és legtitkosabb értelme: az univerzalizmus. Guénon, Evola, Ziegler és néhányan, akik a hagyomány fogalmának felbukkanását azonnal értették, azt mondják, hogy az univerzalizmusnak ilyen módon való megjelenése az emberiség történetében új korszak elejét jelenti. Miért? Mert az emberiségnek nincs kétféle, vagy többféle hagyománya. Nincs külön egyéni, faji, nemzeti tradíció. Minden ember kivétel nélkül az isteni eredetű ősembertől származik.³⁴

Jó időnek kell elmúlnia, amíg a logos kultuszából minden profán hangot kigyomláznak és a Scientia sacra körvonalai kibontakozhatnak. Ami persze korántsem jelenti azt, hogy a Scientia sacra a lexikont, a történetet, a szellemtörténetet, kultúraelméletet és egzisztencializmust felszámolja. Ezek a diszciplínák minden biografikus és filológiai mellékágukkal együtt érintetlenül tovább élhetnek, de a végső szót már nem ők fogják kimondani. Az alapvető szintézis körükön kívül esik. Erre egyébként soha nem is vállalkoztak Egyetlenegy sem tudott egységet teremteni. Oly sok mellékes kérdésbe zavarodtak, hogy a lényeges mozzanatot fel sem ismerhették. A Scientia sacra műveléséhez a mai tudományon és filozófián nevelt ember még erőtlén és kicsiny. Nagyon is racionalista, humanista, felvilágosult - szellemi hagyomány iratainak szerzője éppen úgy, mint Európa valamennyi ma tevékeny szerzője. Ezt az erőtlenséget érezni még Leopold Ziegler Überlieferungjában is.³⁵

A Scientia sacra a lógósról szóló tudomány, a hagyománnyal való foglalkozás, az írott mű szakrális voltának felismerése, ha abban a tradíció él, elfogadása, ha a transzcendenciával való kapcsolat hiányzik, elutasítása. A Scientia sacra szerényebb tudás, mint volt a történet, a szellemtörténet és egzisztencializmus; ha arra a kérdésre kellene válaszolni, hogy mi benne a fontos, azt kellene mondani: az egyedüli fontos benne a logos kultusza. Így válik maga a Scientia sacra is hagyománnyá. Az írott műről szóló tudás a szent tudomány. Tud arról, hogy van depravált írás, amely a hagyományon kívül tenyészik - a szekularizált logos (filológia). De figyelmét nem arra fordítja, hogy minden emléket összegyűjtsön, továbbadjon, hanem arra, hogy a lényegét kiválassza. Ezzel az írásról szóló tudomány normatívvá lett. Normája: a hagyomány. Van-e az ember és a transzcendencia kapcsolatának jele? Érzi-e az ember isten hasonlóságát? Tudja-e, hogy az emberi sors egyetlen feladata az isteni eredet tudatát megőrizni? Minden külső mozzanat jelentőségét veszítette. A szerzővel való foglalkozás is háttérbe szorul. A biografizmusnak nincs értelme. Hír és siker a közönségre érdekes fényt vethet, a művet nem érinti. Az írott mű a tömeges és külsőséges megítélés rabságából egyszer s mindenkorra felszabadult. Profán szempont alapján szakrális művet megítélni nem lehet. A történet eddig teljes egészében a siker története volt; most szakrális történetté lett, amely a hagyomány jegyében áll.³⁶

Aki a hagyománynak mint kritikai elvnek a jelentőségét csak futólag is megértette, rögtön tudni fogja, hogy egyszerű szempontnál jóval többről van szó. Azt a megállapítást, hogy a mű magasabb megértésén keresztül a lét mélyebb metafizikai értelmének felfedezéséről van szó, komolyan kell venni és meg kell erősíteni. A hagyomány maga, mint Guénon állandóan mondja: métaphysique - és pedig nem egy a sok közül, nem egy a profán filozófiák közül, nem egy az örök, univerzális, egyetlen lehetséges megváltoztathatatlan metafizika szekularizált formái közül, hanem a metafizika.³⁷

A hagyomány első emléke ismeretlen. A legrégebb feljegyzett mű, amit ismerünk, az egyiptomi papiruszok, a Védák, az ősi-kínai művek. De ezek előtt már volt hagyomány, amit élőszóval adtak tovább.³⁸

A hagyományt megtagadták. A hagyomány pedig nem önkény, nem teória, hanem az emberi lét egyszer s mindenkor megalapozása - az ősi tudás, amely minden időre, emberre, korra, fajra, társadalomra érvényes.³⁹

Vallás sok van, hagyomány csak egy. A történeti vallások az egyetlenegy vallásfölötti hagyomány vetületei egyes fajokban, népekben és korokban. A tradíció minden szellem forrása, eleje és kezdete - őstanítás a létről, a rendről, az emberről, a társadalomról, a történetről, a vallásról és az életről.⁴⁰

Mi az örök emberiségnek ez a hagyománya? Ha az ember azt kérdezi meg, aki erről a legtöbbet tudja, a francia René Guénont, így lehetne egybefoglalni: a hagyomány az ember és a transzcendens világ között levő kapcsolat folytonosságának fenntartása, az ember isteni eredetének tudata és az isten hasonlóságnak mint az emberi sors egyetlen feladatának megőrzése.⁴¹

A hagyomány nem vallás. A hagyomány az őskor egyetemes tudása Istenről, a világról, a vallásról, az emberről, a lélekről, a kormányzásról, a szépségről.⁴²

A föld minden népe között láthatatlan egyöntetűség van, s az ember minél ősbibb időkbe ereszkedik vissza, ez annál nagyobb. A hasonlóság nem úgy értendő, hogy minden építészlet egyetlen ősepítészetre, minden vallás egyetlen ősvallásra vezethető vissza. Ilyen ősepítészlet, ősvallás, ősszellem soha nem volt, ahogy nem volt ősnép, ősfaj, ősnelv. A történet előtti időben a föld minden népe a lét ősforrásából merített. Azért voltak egymáshoz hasonlóak, mert mindegyik ugyanabból a szellemből élt.⁴³

Hagyomány egy van; mint ahogy egy emberiség, egy szellem és egy Isten. Ez az egy azonban, bár mindenütt ugyanaz, időkre, népekre, nyelvekre alkalmazva jelentkezik. [...] az egyetlen hagyomány a hagyományok sokszerűségében jelentkezik, pontosan úgy, ahogy az egyetlen emberiség az emberek, fajok, népek sokszerűségében jelentkezik. Egy ilyen hagyomány neve: őskori egység. Ez az archaikus szintézis több esetben korhoz, fajhoz, néphez kötött; megesis, hogy egyetlen népen belül több hagyomány van. A hagyomány az emberiség szellemének, a lét értelmének, a logosznak, a tudásnak, az éberségnek öre. A hagyományon kívül szellemiség nincs. Amennyiben a szellemiség a hagyománytól eltér - mint az úgynevezett tudomány az újkori Európában eltérni látszik - végül is kénytelen visszakapcsolódni, kénytelen a hagyomány csökevényeiből élni.⁴⁴

[...] amikor az univerzális hagyomány az egyik oldalon kollektív elemeket vesz fel, vallásokká és mitológiaiakká oldódik, a másik oldalon elkezdődik az individualizálódás, s ez az egyéni szellem megnyilatkozásában jut kifejezésre. Az ilyen megnyilatkozás az a filozófiai és világnézeti gondolkodás, amely Európában Thalésszel, Parmenidésszel kezdődött és folytatódik a mai napig.⁴⁵

A vallások gyökere az egyetemes hagyományban van, és viszonyuk a hagyományhoz nagyjára ugyanaz, ami a mítoszoké; a sok vallás úgy aránylik az egyetlen ősmetafizikához, mint a kép a lényeghez, a jelkép az értelméhez, mint a számsor számai az Egyhez. Vallás igen sok volt és van, Hagyomány csak egy volt és egy van és egy lesz, és nincs lehetőség rá, hogy több legyen. A vallások és a hagyomány természetének és lényegének nem ismerete a történet folyamán több goromba félreértésre adott alkalmat. A metafizika időfölötti egységét látva többen azt hitték, hogy mivel egy hagyomány van, meg lehet alkotni az egész emberiséget összekapcsoló egyetlen vallást is. A perzsa Manitól kezdve néhány gnosztikuson át és a középkori Scotus Eriugenán keresztül a mai teozófusokig ebben a szörnyszülöttben elég sokan hittek, mint ahogy hittek a világnyelvekben. Megkísérelték a világvallást megcsinálni, abban a hiszemben, mintha vallást csinálni lehetne. Az erőszakolt és mesterkelt világvallás

persze egyáltalában nem vált univerzálissá, sőt még kollektív jellegét is elvesztette; légüres térben levő, absztrakt khiméra vált belőle, mint az eszperantó.

A törekvés egyébként nemcsak, hogy a hagyomány szellemével ellenkezik, hanem azt tökéletesen félre is érti. Az emberi élet feladata nem az egység megteremtése, hanem a sokszerűségben az összhang megvalósítása. Így tanítja ezt a Ji ching, a tao, a Véda, Toth és Püthagorasz, és az egész őskori metafizika.

Az egységet, Püthagorasz monaszát nem kell megteremteni, mert az: van. Ez az egység az, ami van, és amit szellemi kinyilatkoztatás alakjában az őskorban az emberiség egészen közvetlenül az isteni létből kapott. Ez a hagyomány. Ez az Egy azonban az életben, mint sokaság jelentkezik, mint sok ember, sok istenség, sok mítosz, sok vallás. A feladat nem valamennyiből egyet csinálni; csak a kába individuum merészelhet arra vetemedni, hogy a végtelen számsort az Egy-be újra felszámolja. A vallások sokasága történeti szükségszerűség. És ha az emberiség az őskorban még a tiszta univerzális metafizika szellemét őrizte, ez nem azt jelenti, hogy egy vallása volt, hanem hogy vallásfölötti állapotban élt; ha pedig a jövőnek lesz olyan szakasza, amelyben az univerzális metafizika szellemi uralma visszatér, az emberiség nem egy vallásra tér, hanem ismét vallásfölötti állapotba lép.⁴⁶

Metafizikailag a hagyomány éberség, semmi egyéb.⁴⁷

A hagyományban levő tudás őskori kinyilatkoztatás. Ez az őskori kinyilatkoztatás végtelenül világos és egyszerű: az ember eredete isteni, és az emberi sors egyetlen feladata, hogy Istenhez való hasonlóságát megőrizze. Az emberi életnek más feladata nincs. A hagyomány pedig: az emberi és isteni világ között levő kapcsolat állandóságát tartja fenn. Mindaz, amit a hagyomány a különböző archaikus egységek alakjában tanít, ebből az egyetlenegy őskori kinyilatkoztatásból indul ki és ide tér vissza. Ez a hagyomány tudásának magja.⁴⁸

Az erők nem az új szellem feltalálására, hanem az örök és egyetemes szellem megvalósítására valók. Ezt az örök és egyetemes szellemet őrzi a hagyomány, amely kezdettől fogva kinyilatkoztatásszerűen minden népnél megvolt, megvan és meglesz. A kultúra tehát nem valamely eddig sehol sem volt szellem feltalálása, valamely színvonal kitűzése, cél megteremtése, hanem a hagyomány által őrzött szellem realizálása.⁴⁹

A tanulás és tudás legmagasabb foka a szent könyvekben való részesedés. Ez a táplálék bizonyos tekintetben az ember földi életében az egyetlen lényeges és létfenntartó táplálék. Ez a hagyományban való részesedés: tudni azt, amit Isten közvetlenül kinyilatkoztatott és tudni azt, ami kezdettől fogva emlékezetes.⁵⁰

Az őskori hagyomány nem azt tanítja, amit soha senki sem hallott, ami teljesen új, sajátos és különös, s éppen ezért megtanulásához hosszú időre van szükség. A hagyomány gondolatai abszolút és örök gondolatok, amelyeket az ember és minden ember közvetlenül tud és ért, és amelyekre mindenki ráismer. A hagyomány hasonlíthatatlanul fontosabb része, a ruti, a kinyilatkoztatás, a világgal együtt keletkezett. Nem úgy keletkezett, hogy valahol valaki az egészet leírta és továbbadta. A kinyilatkoztatás a Teremtőben a lét, az eredet, a cél, az értelem, a valóság éber világossága. Amikor a világ keletkezett, vele együtt keletkezett a világ eredetéről, létéről, céljáról, értelméről, valóságáról szóló tudás is, amely a teremtő szellemében a teremtéssel egy időben éber volt és világos.⁵¹

Az őskori hagyomány minden részletjelensége az egyetlen metafizikai középponti élményhez kapcsolódik, arra megy vissza és abból érthető. Ez az egyetlen élmény: a lét valósága a lélek; ami a lelken kívül lenni látszik, káprázat, a lélek lefokozott voltának varázslata.⁵²

Hagyománynak a valóságról szóló hiteles és univerzális információt nevezik.⁵³

A hagyomány azt mondja, hogy amit szellemnek nevezünk, az életnek nem ellensége, hanem természetes ura. Mint Zarathusztra tanítja, az élet apja, aki az életet nem gyötri, hanem aki az életről gondoskodik, aki az életet neveli és fölemeli és rendezi és megtisztítja és

átvilágítja, és aki az életből virágzást fakaszt, minden kínzás nélkül, azzal, hogy áthatja. A hagyomány aszketikája nem azt írja, hogy az életet meg kell fosztani örömétől, hanem hogy át kell emelni abba a körbe, ahol az életnél nagyobb hatalom fensőbb tudásával az élet szépségéről gondoskodni tud.⁵⁴

Vallás, filozófia, tudomány könnyíteni akar, mint mondják, az élet terhein, a hagyomány az embernek visszaadja önmagát.⁵⁵

A hagyomány eredetileg közel volt, közvetlenül a civilizáció könnyű fátyla alatt, és csak érte kellett nyúlni. Az idők folyamán egyre mélyebbre merült, és a védelmi szövevény egyre mélyebb rétege takarja el. Egyre könnyebb tartalmatlan félálomban elmerülni, és egyre nehezebb megtalálni azt, ami az embernek visszaadja önmagát. Eredetileg elég volt feleszmélni, később egész civilizációkat kellett lebontani, hogy az ember saját lényegéhez jusson.⁵⁶

A hagyomány tudás, és pedig tudása annak, hogy az élet nem önálló és nem egyetlen és a lét többi körétől nem független állapot. Nemcsak hogy nincsen sajátos lényege, hanem csupán a lét megszerzésére nyíló alkalom. Az emberi életet alapjaiban érintő lényeges valóságot, mondja Sankara, a hagyomány nélkül felismerni lehetetlen. A teljes értékű élet, mint René Guénon mondja, a lét minden állapotával, főképpen az életnél magasabb rendű állapotokkal való kapcsolat megteremtésének lehetősége. A tudás sohasem rendszeres, hanem a lét végtelenségének megnyitása, és az életnek a természetesnél, vagyis a merő, érzékileg tapasztalható világnál magasabb rendű állapotának megismerése, amely magasabb rendű valóság az életben állandóan jelen is van, és az emberi életet irányítja.⁵⁷

A hagyomány, amikor az embernek visszaadja önmagát, a szó és a tett között az egységet helyreállítja. Ezért amit a hagyomány mond: tudás, és ugyanakkor gyakorlat.⁵⁸

A vallásnak semmi köze a hagyományhoz. A vallás arról ismerhető fel, hogy először turbában él, másodsor külső Istent tételez fel, akinél védelmet keres, harmadszor, hogy a világban való szenvedésnek gyógyulását az üdvben keresi. A hagyomány viszont: a túrba felszámolásában él, az isteni lényt minden lényel azonosnak látja és az alapállást realizálva a megszabadulást keresi.⁵⁹

Ziegler és Guénon nemcsak a hagyományok között levő párhuzamos megértés lehetőségét teremtette meg, és nemcsak a modern historizmus által feldúlt látást tisztította meg, hanem először fejtette ki, hogy vallás sok van és még több képzelhető el, mert a vallás a történetben keletkezik és a történetben fel is oszlik. Hagyomány azonban csak egyetlen egy van, és minden vallás a hagyománynak időben megjelent alakja. Ziegler és Guénon tette lehetővé, hogy az ember status absolutusát fel lehessen tárni.⁶⁰

A hagyomány az ember alapállásáról, a primordiális lét korrupciójáról és a megromlott lét helyreállításáról szóló tudás.⁶¹

Egyetlen tartós és hiteles megértési kategóriánk van, és ez a szent könyvek kinyilatkoztatása. Nem is volt és nem is lesz több. Ez a valóság megértésének egyetlen lehetősége. De amíg ezt a kategóriát az összes többi kísérlet csődje nem szilárdította meg, a végső megfogalmazásokról szó sem lehet. Az egyetlen kategória, amely a megértést megnyitja, a hagyomány.⁶²

A vallásból nézve rettenet, ha valaki magát Istennel azonosítja, mert a vallás ezt a kijelentést úgy értelmezi, hogy az ember egynek tartja magát a lét hierarchiájának legmagasabb fokán álló lényel. A hagyomány azonban nem vallás. A hagyomány a lélek valóságának természetét keresi, és tudomást szerez arról, hogy Isten valósága és a lélek valósága azonos. Ez a világban levő egyetlen azonosság.⁶³

Az egyetlen azonosság a hagyomány fundamentális mondanivalója. És mindaz, amit a hagyomány ezen kívül tanít, ennek az egynek a következménye.⁶⁴

A hagyomány azt mondja, hogy Isten és ember viszonya fedetlen. Az ember Istent felismeri Istenben és önmagában, mint azt, aki az egyetlen biztos és abszolút és igaz és valódi. Ebben a

viszonyban semmi homálynak vagy árnyéknak nem szabad lenni. Ezt az abszolút tudást nem szabad megzavarja hódolat, alázat, szolgálat, áhítat, tisztelet, félelem, de még szeretet sem. Mindez az azonosságot nem előzi meg, hanem az azonosságból következik. Az azonosság csak akkor igaz, ha tiszta, egyenes és nyílt. Mint ahogy a világban minden „van” kétséges, és az egyetlen biztos az, hogy „vagyok”, az ember egyetlen „vagyok”-ban bizonyos, és ez az istenazonosság.⁶⁵

A hagyományok között lévő analógiákat, akárcsak a modern tudomány, Clemens [Alexandriai Szent Kelemen] sem képes úgy értelmezni, hogy a néha szó szerinti megegyezések leírói egymástól függetlenül az abszolút időben lévő és állandóan adott egyetlen forrásból merítenek. Feltételezi, hogy az egyik hagyománynak régebbinek kell lennie, és a gondolatokat az újabbaknak a régítől, mint hatást kell átvennie. Tudjuk, hogy ez a feltevés tökéletesen téves. Minden hagyománynak a status absolutusszal külön közvetlen kapcsolata van, s a hasonlóságok, sőt az azonosságok innen, nem pedig hatásukból adódnak.⁶⁶

Az azonosság metafizikai megértése kizárólag a hagyományból lehetséges. Az azonosságot legtisztábban a hindu hagyomány értette meg, és ezért annak következményeit is csak itt vonhatták le.⁶⁷

A hagyomány nem rendszer, hanem rend. A rend arról ismerhető fel, hogy önmagát állandóan javítja. A rendszer organizáció, a rend organizmus. A rendszer, ha valahol nem jó - márpedig mindig kiderül, hogy valahol nem jó - összeomlik. Ha a rend valahol nem jó, önmagát kijavítja. A hagyomány nem rendszer, hanem rend, minden számunkra ismert alakjában, a kínaiaknál, a hinduknál, a hébereknél, a görögöknél. A rend nem zárt és statikus épület, hanem nyílt irány és út. A mahájána a nagy ösvény; a szúfi önmagát tariqának, ösvénynek nevezi; a tao annyi, mint út; Én vagyok az út. Az út fölfelé.⁶⁸

A hagyomány az abszolút életrendet nyújtja, amelyben a gondolat annak realizálásától nem választható el. A hagyomány olyan - a világ teremtése előtt levő (preegzisztens) - rend, amely minden világok és az egész létezés számára azonos és érvényes volt, van és lesz.⁶⁹
(Összeállította: Horváth Róbert és Király Liliom)

Jegyzetek és források

- 1 *Evola, Giulio: Rivolta contro il mondo moderno. Milano, 1934. [Hamvas Béla jegyzete]*
- 2 *Hamvas Béla: Modern apokalipszis. A világkrízis irodalma. Társadalomtudomány, 1935. 2–3. sz. 113. o. Második megjelenés: In Hamvas Béla: A világválság. Budapest, 1983, Magvető /Gondolkodó magyarok/, 9–10. o. Harmadik megjelenés: In Világválság. Válogatás Hamvas Béla folyóiratokban megjelent írásaiból. Szerk. Darabos Pál. H. n., 2004, Hamvas Intézet, 74. o.*
- 3 *Hamvas Béla: Modern apokalipszis. A világkrízis irodalma. I. h. 123. o. Második megjelenés: In Hamvas Béla: A világválság. Id. kiad. 26. o. Harmadik megjelenés: In Világválság. Válogatás Hamvas Béla folyóiratokban megjelent írásaiból. Id. kiad. 83. o.*
Szinte lehetetlen volna mindazokat a helyeket összegyűjteni, ahol Hamvas csupán idézi vagy megemlíti Evolát (Guénon említéseiről nem is beszélve). Néhány további példa, amely e helyütt nem volt idézhető, kiragadható: Hamvas Béla: A jövő árnyéka. Protestáns szemle, 1936. 5. füz. 212. o. Második megjelenés: In Hamvas Béla harminchárom esszéje. Szerk. Dül Antal. Budapest, 1987, Bölcsész Index, 97. o. (Az idézet itt vélhetően memoriter, mivel elrontja a forrást.) – Hamvas Béla: Tudományvallás és vallástudomány. Válasz, 1936. 12. sz. 676. o. Második megjelenés: In Hamvas Béla harminchárom esszéje. Id. kiad. 112. o. Harmadik megjelenés: In Világválság. Válogatás Hamvas Béla folyóiratokban megjelent írásaiból. Id. kiad. 195. o. – Említések: Hamvas Béla: Janéff, Janko: Dämonie des Jahrhunderts. Leipzig: Helingsche Verlagsanstalt, 1939. 360 l. {Ismertetés} Társadalomtudomány, 1940. 1. sz. 96. o. Második megjelenés: Hamvas Béla: Janéff, Janko: A század ördögi megszállottsága. In Világválság. Válogatás Hamvas Béla folyóiratokban megjelent írásaiból. Id. kiad. 309. o. – Hamvas Béla: Hexakümion. Nagy illúziók alkonyán. {1937} In uő: A babérligetkönyv – Hexakümion. Szombathely, 1993, Életünk /Hamvas Béla művei 5./, 310. o.

- 4 Hamvas Béla: *Huizinga krízis-könyve. Társadalomtudomány, 1936. 4. sz. 165. o. Második megjelenés: In Világválság. Válogatás Hamvas Béla folyóiratokban megjelent írásaiból. Id. kiad. 178. o.*
- 5 Hamvas Béla: *Huizinga krízis-könyve. I. h. 166–167. o. Második megjelenés: In Világválság. Válogatás Hamvas Béla folyóiratokban megjelent írásaiból. Id. kiad. 179. o.*
- 6 Hamvas Béla (szerk.): *Aktuális kérdések irodalma a Fővárosi Könyvtárban. A világválság. {Bibliográfia és előszó} A Fővárosi Könyvtár évkönyve, VII. (1937) sz. 63. o. Második megjelenés: Hamvas Béla: *A világválság. {Különlenyomat} Budapest, 1938, Fővárosi Könyvtár /Aktuális kérdések irodalma 53./, 27. o.**
- 7 Hamvas Béla: *Híg-magyar, jött-magyar és mély-magyar. Katolikus szemle, 1939. 11. sz. 611. o. Második megjelenés: In Hamvas Béla: A magyar Hüperion és más magyar vonatkozású esszék. I. köt. H. n., é. n. {2007}, Medio /Hamvas Béla művei 15./, 290. o.*
- 8 Hamvas Béla: *Giuliano, Albino: Latinität und Deutschtum. Köln: Petrarca-Haus, 1941. 122 l. {Ismertetés} Társadalomtudomány, 1942. 1. sz. 123. o. Második megjelenés: Hamvas Béla: Giuliano, Albino: Latinität und Deutschtum. Pannon Front, 37. sz. (2002) 6. o.*
- 9 Hamvas Béla: *Scientia sacra. Írás és hagyomány. Athenæum, 1941. 4. füz. 376–377. o. Második megjelenés: Tradíció évkönyv, 1998. 20. o.*
- 10 Hamvas Béla: *Poeta sacer. In uő: A láthatatlan történet. Budapest, 1943, Egyetemi, 124. o. Második megjelenés: In Hamvas Béla: A láthatatlan történet. Budapest, 1988, Akadémiai /Hermész könyvek/, 116. o. Harmadik megjelenés: In Hamvas Béla: A láthatatlan történet – Sziget. H. n., é. n. {2001}, Medio /Hamvas Béla művei 18./, 169. o.*
- 11 Hamvas Béla: *Scientia sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya. {1943–1944} Budapest, 1988, Magvető, 84. o. Második megjelenés: Hamvas Béla: Scientia sacra. I. rész: Az őskori emberiség szellemi hagyománya. I. köt. Szentendre, 1995, Medio /Hamvas Béla művei 8./, 152–153. o.*
- 12 Hamvas Béla (szerk.): *Aktuális kérdések irodalma a Fővárosi Könyvtárban. A világválság. Id. h. 57. o. Második megjelenés: Hamvas Béla: A világválság. {Különlenyomat} Id. kiad. 21. o.*
- 13 Ezek a könyvek a következők: *Introduction générale à l'étude des doctrines hindoues, 1921. – Le théosophisme, histoire d'une pseudo-religion, 1921. – L'erreur spirite, 1923. – Orient et occident, 1924. – L'homme et son devenir selon le Védânta, 1925. – L'ésotérisme de Dante, 1925. – Le roi du monde, 1925. – La crise du monde moderne, 1927. – Autorité spirituelle et pouvoir temporel, 1929. [Hamvas Béla jegyzete]*
- 14 Hamvas Béla: *René Guénon és a társadalom metafizikája. Társadalomtudomány, 1942. 1. sz. 76. o. Második megjelenés: In Hamvas Béla harminchárom esszéje. Id. kiad. 190. o.*
- 15 Hamvas Béla: *René Guénon és a társadalom metafizikája. Id. h. 76–77. o. Második megjelenés: In Hamvas Béla harminchárom esszéje. Id. kiad. 190. o.*
- 16 Hamvas Béla: *René Guénon és a társadalom metafizikája. Id. h. 77. o. Második megjelenés: In Hamvas Béla harminchárom esszéje. Id. kiad. 190–191. o. – Kiemelések a Ziegler-idézet kivételével Hamvastól.*
- 17 Hamvas Béla: *René Guénon és a társadalom metafizikája. Id. h. 77. o. Második megjelenés: In Hamvas Béla harminchárom esszéje. Id. kiad. 191. o. – Kiemelés Hamvastól.*
- 18 Hamvas Béla: *René Guénon és a társadalom metafizikája. Id. h. 81. o. Második megjelenés: In Hamvas Béla harminchárom esszéje. Id. kiad. 193. o.*
- 19 Hamvas Béla: *René Guénon és a társadalom metafizikája. Id. h. 81. o. Második megjelenés: In Hamvas Béla harminchárom esszéje. Id. kiad. 193–194. o.*
- 20 Hamvas Béla: *René Guénon és a társadalom metafizikája. Id. h. 82. o. Második megjelenés: In Hamvas Béla harminchárom esszéje. Id. kiad. 194. o.*
- 21 Hamvas Béla: *René Guénon és a társadalom metafizikája. Id. h. 83–84. o. Második megjelenés In Hamvas Béla harminchárom esszéje. Id. kiad. 196. o.*
- 22 Hamvas Béla: *A titkos tanítások könyveiből. Bevezetés. {1943} In uő: Az ősök nagy csarnoka. I.*

- rész: India. H. n., é. n. {2003}, Medio /Hamvas Béla művei 19./, 13–14. o.
- 23 Hamvas Béla: *A titkos tanítások könyveiből. Bevezetés.* In uő: *Az ősök nagy csarnoka. I. rész: India.* Id. kiad. 31. o.
- 24 Hamvas Béla: *Scientia sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya.* Id. kiad. 84. o. Második megjelenés: *Hamvas Béla: Scientia sacra. I. rész: Az őskori emberiség szellemi hagyománya. I. köt.* Id. kiad. 101. o.
- 25 Hamvas Béla: *Az öt géniusz. {1948}* In uő: *A magyar Hüperion és más magyar vonatkozású esszék. II. köt. H. n., é. n. {}*, Medio /Hamvas Béla művei 16./, 172-173. o.
- 26 Hamvas Béla: *Szánkhja káriká. Tanulmány. {1954}* In uő: *Az ősök nagy csarnoka. I. rész: India.* Id. kiad. 192. o.
- 27 Hamvas Béla: *Patmosz II. {1964-1966}* In uő: *Patmosz. II. rész. Szombathely, 1992, Életünk /Hamvas Béla művei 4./, 11. o.*
- 28 Hamvas Béla: *Friedrich, Hans E.: Tradition und neue Welt. Eine Rechenschaft im Umbruch der Zeit.* Berlin: Frundsberg Ver. 1939. 280 l. {Ismertetés} *Társadalomtudomány, 1940. 2. sz. 227. o.* Második megjelenés: *In Világválság. Válogatás Hamvas Béla folyóiratokban megjelent írásaiból.* Id. kiad. 325. o.
- 29 Hamvas Béla: *Scientia sacra. Írás és hagyomány.* Id. h. 366-367. o. Második megjelenés: *Id. h. 11-12. o.*
- 30 Hamvas Béla: *Scientia sacra. Írás és hagyomány.* Id. h. 376. o. Második megjelenés: *Id. h. 19. o. - Kiemelés Hamvastól.*
- 31 *Az Evolára vonatkozó itt kihagyott részt ld. fentebb.*
- 32 Hamvas Béla: *Scientia sacra. Írás és hagyomány.* Id. h. 376-377. o. Második megjelenés: *Id. h. 19-20. o.*
- 33 Hamvas Béla: *Scientia sacra. Írás és hagyomány.* Id. h. 377. o. Második megjelenés: *Id. h. 20. o.*
- 34 Hamvas Béla: *Scientia sacra. Írás és hagyomány.* Id. h. 377-378. o. Második megjelenés: *Id. h. 21. o.*
- 35 Hamvas Béla: *Scientia sacra. Írás és hagyomány.* Id. h. 378-379. o., jegyzet. Második megjelenés: *Id. h. 21. o., jegyzet.*
- 36 Hamvas Béla: *Scientia sacra. Írás és hagyomány.* Id. h. 380-381. o. Második megjelenés: *Id. h. 23. o.*
- 37 Hamvas Béla: *Scientia sacra. Írás és hagyomány.* Id. h. 381. o. Második megjelenés: *Id. h. 23. o. - Kiemelések Hamvastól.*
- 38 Hamvas Béla: *René Guénon és a társadalom metafizikája.* Id. h. 81. o. Második megjelenés: *In Hamvas Béla harminchárom esszéje.* Id. kiad. 193. o.
- 39 Hamvas Béla: *René Guénon és a társadalom metafizikája.* Id. h. 81. o. Második megjelenés: *In Hamvas Béla harminchárom esszéje.* Id. kiad. 194. o.
- 40 Hamvas Béla: *René Guénon és a társadalom metafizikája.* Id. h. 82. o. Második megjelenés: *In Hamvas Béla harminchárom esszéje.* Id. kiad. 194-195. o.
- 41 Hamvas Béla: *Poeta sacer* In uő: *A láthatatlan történet.* Id. kiad. 135. o. Második megjelenés: *In Hamvas Béla: A láthatatlan történet.* Id. kiad. 125. o. Harmadik megjelenés: *In Hamvas Béla: A láthatatlan történet - Sziget.* Id. kiad. 183-184. o.
- 42 Hamvas Béla {Bevezetés} *In Kungfütse: Lun Yü. Kung mester beszélgetései.* Budapest, 1943, *Bibliotheca*, 12. o. Második megjelenés: *In Hamvas Béla harminchárom esszéje.* Id. kiad. 223. o. Harmadik megjelenés: *In Hamvas Béla: Az ősök nagy csarnoka. II rész: Kína-Tibet-Japán. H. n., é. n. {2003}, Medio /Hamvas Béla művei 20./, 18. o.*
- 43 Hamvas Béla: *Scientia sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya.* Id. kiad. 85. o. Második megjelenés: *Hamvas Béla: Scientia sacra. I rész: Az őskori emberiség szellemi hagyománya. I. köt.* Id. kiad. 102-103. o.
- 44 Hamvas Béla: *Scientia sacra. Az őskori emberiség szellemi hagyománya.* Id. kiad. 86. o. Második

- megjelenés: Hamvas Béla: *Scientia sacra*. I rész: Az őskori emberiség szellemi hagyománya. I. köt. Id. kiad. 103-104. o.
- 45 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. Az őskori emberiség szellemi hagyománya. Id. kiad. 93. o. Második megjelenés: Hamvas Béla: *Scientia sacra*. I. rész: Az őskori emberiség szellemi hagyománya. I. köt. Id. kiad. 113. o.
- 46 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. Az őskori emberiség szellemi hagyománya. Id. kiad. 94-95. o. Második megjelenés: Hamvas Béla: *Scientia sacra*. I. rész: Az őskori emberiség szellemi hagyománya. I. köt. Id. kiad. 113-115. o.
- 47 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. Az őskori emberiség szellemi hagyománya. Id. kiad. 98. o. Második megjelenés: Hamvas Béla: *Scientia sacra*. I. rész: Az őskori emberiség szellemi hagyománya. I. köt. Id. kiad. 119. o.
- 48 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. Az őskori emberiség szellemi hagyománya. Id. kiad. 98-99. o. Második megjelenés: Hamvas Béla: *Scientia sacra*. I. rész: Az őskori emberiség szellemi hagyománya. I. köt. Id. kiad. 120. o.
- 49 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. Az őskori emberiség szellemi hagyománya. Id. kiad. 188-189. o. Második megjelenés: Hamvas Béla: *Scientia sacra*. I. rész: Az őskori emberiség szellemi hagyománya. I. köt. Id. kiad. 234. o.
- 50 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. Az őskori emberiség szellemi hagyománya. Id. kiad. 257. o. Második megjelenés: Hamvas Béla: *Scientia sacra*. I. rész: Az őskori emberiség szellemi hagyománya. I. köt. Id. kiad. 324. o.
- 51 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. Az őskori emberiség szellemi hagyománya. Id. kiad. 277. o. Második megjelenés: Hamvas Béla: *Scientia sacra*. I. rész: Az őskori emberiség szellemi hagyománya. II. köt. H. n., 1995, Medio /Hamvas Béla művei 9./, 25. o.
- 52 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. Az őskori emberiség szellemi hagyománya. Id. kiad. 334. o. Második megjelenés: Hamvas Béla: *Scientia sacra*. I. rész: Az őskori emberiség szellemi hagyománya. II. köt. H. n., 1995, Medio /Hamvas Béla művei 9./, 101. o.
- 53 Hamvas Béla: *Direkt morál és rossz lelkiismeret*. In uő: *Patmosz*. I. rész. {1958-1964} Szombathely, 1992, *Életünk /Hamvas Béla művei 3./*, 52. o. - Kiemelés Hamvastól.
- 54 Hamvas Béla: *V. J., vagy a megvalósulás*. In uő: *Patmosz*. I. rész. Id. kiad. 457. o.
- 55 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. II. rész: *A kereszténység*. {1960-1964} Szentendre, 1996, Medio /Hamvas Béla művei 10./, 11. o.
- 56 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. II rész: *A kereszténység*. Id. kiad. 16. o.
- 57 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. II rész: *A kereszténység*. Id. kiad. 17. o.
- 58 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. II rész: *A kereszténység*. Id. kiad. 17-18. o.
- 59 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. II rész: *A kereszténység*. Id. kiad. 30-31. o.
- 60 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. II rész: *A kereszténység*. Id. kiad. 33-34. o.
- 61 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. II rész: *A kereszténység*. Id. kiad. 34. o.
- 62 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. II rész: *A kereszténység*. Id. kiad. 68. o.
- 63 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. II rész: *A kereszténység*. Id. kiad. 79. o.
- 64 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. II rész: *A kereszténység*. Id. kiad. 79. o.
- 65 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. II rész: *A kereszténység*. Id. kiad. 85. o.
- 66 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. II rész: *A kereszténység*. Id. kiad. 186-187. o.
- 67 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. II rész: *A kereszténység*. Id. kiad. 294. o.
- 68 Hamvas Béla: *Scientia sacra*. II rész: *A kereszténység*. Id. kiad. 172-173. o.
- 69 Hamvas Béla: *Mirázs*. In uő: *Patmosz*. II rész. Id. kiad. 170. o.